

Nõukogude sõjaväelaste sooritatud kriminaalkuritegudest Eestis aastatel 1944–1946

Peeter Kaasik

Ajakirja Tuna 2005. aasta esimeses numbris publitseeriti rubriigis „Dokument ja kommentaar” kaks dokumenti. Esimene neist oli ettekanne ENSV siseasjade rahvakomissarile Aleksander Resevile 1945. aasta novembrist ning käsitles see Valga maakonna NKVD osakonna „vallutamist” 255. laskurpolgu punaväelaste poolt, et vabastada vahi alt kaks joobnud teenistuskaaslast, ning teine ENSV NKVD banditismivastase võitluse osakonna ülema Grigori Živaga eriteade pealkirjaga „Sõjaväelaste poolt sooritatud iseloomulikest kuritegudest 1946. aasta I kvartalis”.

Dokumente kommenteerinud ajaloolane Tiit Noormets tõdes, et 1944. aastal jõudis Eestisse nuhtlus nimega Nõukogude armee, mille võitlejate sooritatud kriminaalkuriteod olid sõjategevuse-järgsel ajal igapäevaelu lahutamatuks osaks, ning lõpetas ta oma kokkuvõtte järgmiste sõnadega: „Materjali sõjaväelaste kriminaalkuritegevuse kohta leidub Riigiarhiivis hulgaliselt (eelkõige ERAF-i fondis 1 „Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee” ja fondis 131 „ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee eriteadete materjalid”; samuti siseministeeriumi, sõjaväe prokuratuuride, tribunalide ja vastuluure osakondade fondides¹). Piisavalt, et mõni lähiajaloo uurija või kuritegevuse ajaloo tegelev õigusteadlane võiks seda teemat põhjalikumalt käsitleda.”²

Tundub, et üleskutse pole siiski veel ajalookirjutuses kajastust leidnud. Sõjaväelaste kuriteod on äramärkimist leidnud küll mõnes sõjajärgset Eesti NSV ajalugu puudutavas käsitluses ja mälestusraamatus, kuid tegemist on pigem üksikute episoodidega.

Käesolev artikkel üritab seda lünka mõnevõrra täita ning keskendub aastatele 1944–1946. Nimetatud aastad ei eristu kuigivõrd järgnevatest aastatest, kuid siinkohal on lõppdaatumiks võetud 1946. aasta suvi, kui ENSV territooriumil tühistati sõjaseisukord. S. t. et selle ajani saab käsitleda kõiki vägivaltsemisi ning marodööritsemisi sõjakuritegedena, mida üheselt kinnitavad ka tol ajal kehtinud NSV Liidu õigusaktid sõjaseisukorra ja sõjaseisukorra piirkonna kohta.

T. Noormets on allikaid juba lühidalt nimetanud, materjali sõjajärgsetel aastatel sõjaväelaste sooritatud kuritegude kohta on piisavalt, kuid sellel dokumentatsioonil on ka omad spetsiifilised iseärasused, mis raskendavad uurimist ning järelduste tegemist.

Esiteks tuleb kohe rõhutada, et armee oli NSV Liidu mõistes „riik riigis” ning kohalikel võimudel polnud siin kuigi palju kaasa rääkida. Kuna enamik Nõukogude armeed, laevastikku ja sisevägesid puudutavaid dokumente asub Vene Föderatsiooni ametkondlikes arhiivides, siis on Nõukogude armee võitlejate kuritegevuse ulatuse kirjeldamine ning eriti suu-

¹ Ilmselt on mõeldud fonde ERAF, f. 17SM (ENSV Siseministeerium, 1940–1992); ERA, f. R-2276 (Balti Sõjaväeringkonna Sõjaväe Prokuratuur, 1945–1958); ERAF, f. 4SM (63. Laskurdiviisi Sõjatribunal, 1945–1946); ERAF, f. 5SM (118. Eesti Kaardiväe Laskurdiviisi vastuluure osakond, 1944–1947); ERAF, f. 6SM (63. Laskurdiviisi vastuluure osakond, 1945–1947).

² T. Noormets. Pagunitega kurjategijad. Nõukogude sõjaväelaste kriminaalkuritegevus Eestis sõjajärgsetel aastatel. – Tuna 2005, nr. 1, lk. 93–100.

remate üldistuste tegemine üsna keeruline. Kui isegi ENSV kõrgemate võimuorganite otsustes ja aruteludes ei võetud konkreetset seisukohta ning reeglina nimetati ka raskeid isikuvastaseid kuritegusid, vargusi, röövimisi jms. „distsiplinirikumisteks”, siis mõistagi ei jõudnud teated sõjaväelaste vägivaldsemise ja marodööritsemise kohta ka ajakirjandusse ning paljuski levis teave suuliselt, pahatihti ka moonutatud kuulujuttude kujul.

Lisaks üldistavate dokumentide ja statistiliste andmete nappusele teeb uurimise raskeks ka tõsiasi, et Nõukogude armee asjaajamises valitses totaalne salastatus. Väeosade tegelikud nimetused ja aadressid olid salajased. Ka asjaajamises Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteega (edaspidi EKP KK) ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukoguga (edaspidi RKN) kasutati tingnimetusi ehk väeosade numbreid ning asukohti näidati vaid tuntumate asulate järgi (algselt oli siin ka teatavaid erandeid). Näiteks Aleksandr Matrossovi nimeline 254. kaardiväe motolaskurpolk oli asjaajamises sõjaväeosa nr. 92953, 50. kaardiväe Zaporozje Punatähe ordeniga tankipolk aga sõjaväeosa nr. 52816 jne. Asjaajamises esineb ka selliseid väljendeid nagu näiteks „sm. Allikase väeosa”, mis lahtiseletatult tähendas 118. kaardiväe laskurdiviisi. Avalikus trükisõnas ei tohtinud nimetada väeosanumbreidki. Kui mingist väeosast üldse juttu tehti, siis markeeriti see tavaliselt „N väeosana”. Paljudel juhtudel jääbki seetõttu teadmata, kas kuriteo saatsid korda jalaväelased, mereväelased, lennävä-

lased, piirivalvurid, ehitusväelased (allusid mitmele eri ministeeriumile) või sisevägede sõdurid.

Sõjaväelastega asjaajamiseks seati sõjaajajärgsel ajal parteiaparaadis sisse erikaustad (suurem osa nendestki viidi hiljem minema, paljudest on säilinud vaid märke nimistus) ja tegeles selle küsimusega põhiliselt EKP KK sõjaline osakond (eksisteeris 1949. aastani) ning maakondades ja vabariikliku alluvusega linnades ka vastavad analoogid. Hulgaliselt üksikjuhtumeid kajastub ka ENSV RKN sõjalise osakonna dokumentatsioonis.

Probleem on ka selles, et olemasolevas sõjaliste osakondade asjaajamises ladestuvad põhiliselt kaebused, kuid puudub üldjuhul info selle kohta, millise lahenduse asi sai.³

Teiseks on kasutada uurimisorganite dokumentatsioon. ENSV Siseasjade Rahvakomissariaadi (edaspidi NKVD) (1946. aasta kevadest – ministeeriumi, MVD) ja Julgeoleku Rahvakomissariaadi (NKGB, 1946. aastast MGB) dokumentide seas on sõjaajajärgse aja kohta selles küsimuses enamik üksikjuhtumeid kajastavad operatiivteated. On ka pikemaid operatiivkokkuvõtteid teatud aja jooksul korda saadetud kuritööde kohta, kuid need ei sisalda kõiki sõjaväelaste kuritegusid, vaid tüüpnäiteid. Osaliselt on viimastes esitatud ka kuritegude statistika (s. t. reeglina selle ajavahemiku kohta, mida kokkuvõte hõlmab). Samuti võib neis olla ka lühike olukorra üldhinnang.

Probleemiks on siinkohal see, et puuduvad statistilised andmed ning reeglina on

³ Vt. nt. Kirjad ENSV RKN-lt, EK(b)P maakonna-komiteedelt, TSN täitevkomiteedelt jt. konfliktidest sõjaväeosadega hoonete ja tervishoiuasutuste haldamise küsimustes, marodöörlusest jne, 29.09.1944–28.12.1944. – ERAf, f. 1, n.1, s. 715; Kirjavahetus sõjaväeorganitega isikulise koosseisu käitumise küsimuses, 20.09.1944–11.12.1945. – ERAf, f. 1, n. 3, s. 443; Kirjavahetus sõjaväeorganitega, MVD, MGB, prokuratuuriga ja parteiorganisatsioonidega sõjaväelaste poolt sooritatud kuritegude kohta, 13.12.1946–16.12.1947. – ERAf, f. 1, n. 5a, s. 23; Kirjavahetus sõjaväeorganitega sõjaväeosade isikulise koosseisu distsiplini rikkumise küsimuses, 1. koide, 24.12.1945–12.06.1946. – ERAf, f. 1, n. 4a, s. 59; Perepiska s partijnymi i sovetskimi organami ÕSSR o prestuplenijax soveršennyx voennoslužšašči, 04.01.1945–19.11.1945. – ERAf, f. 1, n. 49a, s. 7; Informatsioonid ja materjalid olukorrast Eesti NSV territooriumil seoses sõjalise tegevusega. Kirjavahetus mitmesuguste asutustega seoses sõjaväelaste komandeerimisega ja nende tagasisaatmisega väeosadesse 21.12.1943–23.12.1944. – ERA, f. R-1, n. 16, s. 2; Kirjavahetus Eesti NSV rahvakomissariaatide, peavalitsuste, maakondade ja linnade täitevkomiteedega maade, eluruumide ja hoonete üleandmise ning vabastamise, demobiliseerimise ja demobiliseeritutele elamispinna andmise küsimustes. Täitevkomiteede ettekanded mitmesuguste Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määruste täitmise kohta. Nimekirjad peremeheta elumajade ja sõjaväeosade käsutuses olevate hoonete kohta 02.02.1945–28.12.1945. – ERA, f. R-1, n. 16, s. 21.

sõjaväelaste kuriteod läinud üldisesse statistikasse, seega eristada on neid sisuliselt võimatu. Arvestama peab ka seda, et eriti 1944. aastal ei läinud enamik kuritegusid ilmselt üldse statistikasse kirja, sest vägivalda ohvrid ei näinud kaebamises erilist mõtet või polnud lihtsalt kellelegi kaevata.

Nii NKVD kui ka NKGB põhiülesandeks sõjajärgsel ajal oli võitlus n.-ö. banditismiga. Teataval määral eristati küll „poliitilise” ja „kriminaalse” iseloomuga banditismi, kuid paraku polnud see reegel. Seetõttu on banditismi statistikas kaks kategooriat kohati segamini. Eriti just vahetult sõjajärgsel ajal segunesid punaväelaste röövlirühmad (sh. ka desertöörid, kes sarnase grupi moodustasid) metsavendade salkadega. Mõistagi ei puudunud ka kohalikku päritolu röövlirühmad.⁴

Üldisemast taustast

Kahtlemata oli Punaarmee otsustav roll Hitleri-Saksamaa purustamisel, kuid „Suurele Võidule” on jäänud külge ka häbiväärne plekk, mis kätkeb endas vägistamiste, mõrvade ja rüüstamise lainet, mis kaasnes Punaarmee edasilikumisega Ida- ja Kesk-Euroopas 1944. ja 1945. aastal. Mõneti määrib see ka NSV Liidu Teise maailmasõja liitlaste mainet. Punaarmee käitumine „vabastatud” territooriumidel ei olnud ka sõja ajal ega järel kuigi suur saladus. Ameerika ajaloolase Tony Judti hinnangul devalveerisid punaarmeevägivallatsemised ka Nürnbergi rahvusvahelise tribunali ja teiste sõjakurjategijate protsesside tähendust, sest erilisel küünilise oli Nõukogude kohtunike osalemine kohtumõistmisel Saksa sõjakurjategijate tegude üle, millesarnaseid olid samamoodi toime pannud ka Nõukogude Liidu relvajõud ning julgeolekuteenistused.⁵

Punaarmee distsipliin põhines julmusel ja vägivaldal, mida toetas pidev poliitpropaganda. Inimelul polnud suurt tähtsust. Pealetung oli tavapäraselt kantud mitte taktikalistest manöövritest, vaid „laupkokkupõrkest”, mis tõi kaasa tohutu langenute, haavatute ja sandistunute hulga. Reeglina „tõtsid võitlusmoraali” pealetungi ajal omalt poolt NKVD tõkestussalgad ning väga kergekäeliselt otsuseid langetavad välikohtud. Sellega on üritatud põhjendada ka sõjaväelaste käitumist hõivatud territooriumidel, sest iga päev võis sõdurile jääda viimaseks ning võtta tuli seda, mida võtta andis.⁶

Teiselt poolt oli propagandatoodang suunatud vaenlase dehumaniseerimisele ning see laienes ka tsiviilelanikkonnale. Samuti rõhutati, et punaarmeelased on „võitjad ja vabastajad”, kellele ongi rohkem lubatud. Punaarmee tegevust vallutatud piirkondades iseloomustab ilmekalt Nõukogude kirjanikule Ilja Ehrenburgile omistatud üleskutse: „Sakslaste puhul pole mitte midagi, mis oleks süütu, ei elavate ega veel sündimata sakslaste puhul! Täitke seltsimees Stalini juhtnööre ning tampige fašistlik elajas oma koopas igavesti põrmuks! Murdke jõuga saksa naiste rassiuhkus! Nad on teie seaduslik sõjasaak! Tapke, vaprad, võidukad punaarmeelased!”⁷

Aleksandr Solženitsõni järgi polnud vägistamine otseselt käsk, kuid seda ka ei keelatud. Vägistamist võeti kui „lahinguautasu”. Kui mängu tuli veel alkohol, polnud enam mingeid piire, enamasti toimus asi grupiviisiliselt ja kulmineerus tihti vägistatava surmaga.⁸

USA diplomaat George Kennan kirjeldas Nõukogude vägede edasilikumist järgmiselt: „Nõukogude vägede saabumisega seda piirkonda tabanud hävingule pole tänapäeva Euroopal vastu panna võrreldavat kogemust. Leidus suuri alasid, kus kõikide võimalike

⁴ Vt. lähemalt P. Kuusk. Nõukogude võimu lahingud Eesti vastupanuliikumisega. Banditismivastase Võitluse Osakond aastatel 1944–1947. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.

⁵ T. Judt. Postwar. A history of Europe since 1945. The Penguin Press, New York, 2005, lk. 53–54.

⁶ Vt. nt. C. Merridale. Ivan's war: the Red Army, 1939–1945. Faber and Faber, London, 2006.

⁷ Krasnaja Zvezda, 11.04.1945.

⁸ T. Sommer. 1945. Ühe aasta elulugu. Tänapäev, Tallinn, 2007, lk. 34–36; Vt. ka G. Köpp. Warum war ich bloß ein Mädchen? Das Trauma einer Flucht 1945. Droemer/Knaur, 2012.

tundemärkide põhjal otsustades polnud pärast Nõukogude vägede möödumist ellu jäänud ühtki meest, naist ega last... Venelased pühkisid kohaliku elanikkonna minema viisil, millele pole midagi võrreldavat Aasiast tulnud hordide ajast saadik.”⁹

Marodööritsemine ning vägivald ei piirunud ainult Saksamaaga või saksa päritolu isikutega asutatud territooriumidega, vaid laienes ka teistesse Ida-Euroopa riikidesse, seda küll mõnevõrra tagasihoidlikumal kujul. Samuti ei jäänud sellest puutumata ka Saksa okupatsiooni all olnud NSV Liidu liiduvabariigid ning 1939/1940. aastal hõivatud riigid ja piirkonnad.¹⁰

Vägistamistele ja tapmistele lisandus laialdane rüüstamine ja riisumine, mis algas Saksamaal ning väiksemas mahu kogus territooriumil, mille Punaarmee oli hõivanud. Ametlikus kõnepruugis oli tegemist „trofeedega” ehk õigustatud sõjasaagiga. Nii hakkasid transporti ummistama ešelonid riisutud kraamiga. Mida kõrgem auaste, seda rohkem võimalusi vara NSV Liitu saatmiseks. Vene ajaloolase professor Vladen Sirotkini sõnul anti alampolkovniku auastmeni jõudnutele kahe peale üks vagun, polkovnikule terve vagun, kindralitele ja marssalitele terve ešelon või õhuväe transpordilennukite eskadrill. Mõistagi ei unustatud ka madalama auastmega punaarmee lasi. Ka nemad said võimaluse saata koju teatud koguse riisutud kraami, vastavalt aukraadile ning ametikohale.¹¹ Eks sealt olegi käbele läinud karikatuurne pilt punaarmee lasest, kellel on

mõlemad käed kuni küünarnukini röövitud käekelli täis. See üldistus on ilmselt suur liialdus ning kindlasti leidis ka vähem saagiahneid ja neidki, kellel polnud röövimiseks selliseid võimalusi, kuid oma tõetera selles kirjelduses siiski on.

Sõjaväelaste kuritegude karistamise üldine kord NSV Liidus

Eeltoodust ei tohiks siiski teha järeldust, et vägivallatsemine ja marodööritsemine oligi NSV Liidu riiklik poliitika. Hiljem tuletas Stalin ka osadele oma kindralitele ja marssalitele suurt huvi kangaste, vaaside, vaipade, kunstiteoste, hinnaliste relvade jms. vastu üsna valusalt meelde.¹² Võimalus tsiviilelanikkonna ja sõjavangide suhtes vägivallatseta viib üsna kiiresti alla moraali ning seda ka võiduka armee puhul. Rüüstata lubati Punaarmees siiski vaid teatud piirini ning kes ei suutnud end talitseda, läks tribunali alla. Neid juhtumeid oli arvukalt.

Sõjaväelaste käitumine nii sõjaolukorras kui ka rahuajal on tavapäraselt määratletud armee sise-, rivi- ja distsiplinaarmäärustikes.¹³ Raskematel juhtudel võeti kasutusele kriminaalkodeks. Vahet tuleb teha ka tegudel, mis sooritati sõjaseisukorra tingimustes ning rahuajal (s. t. sõjaolukorras olid võimalikud karistused tunduvalt karmimad ning karistamise protseduur kiirem).

22. juunil 1941 algas sõda Saksamaa ja NSV Liidu vahel. Nõukogude Liidu kons-

⁹ T. Judt. Postwar, lk. 19.

¹⁰ Rüüstamistest Ida-Euroopas ja Saksamaal vt. ka A. Beevor. Berlin: the downfall 1945. Penguin Books, London, 2003; R. Bessel. Germany 1945: From war to peace. Harper Collins Publishers, 2009.

¹¹ V. Sirotkin. Stalin: kuidas sundida inimesed tööle. Olion, Tallinn, 2007, lk. 79.

¹² Üks ahemaid oli selles kategoorias marssal Georgi Žukov, kelle tegevus võeti uurimise alla juba aasta pärast sõja lõppu (otseselt küll mitte riisumiste eest). Välja tulid väga piinlikud asjaolud ning ÜKP KK Poliitbüroo 20. jaanuari 1948 määrusest võib lugeda, et marssalilt konfiskeeriti (täpsemalt: „anti ebaseaduslikult omandatud vara riigituludesse”): 70 erinevat kuldeset (osad briljantidega kaunistatud), 740 ühikut lauahõbedat, 30 kg erinevaid hõbeesemeid, üle 50 vaiba ja gobelääni, üle 60 maali, 3700 meetrit hinnalisi kangaid, 320 karusnahka jne. Žukovil olid röövimiseks ka suurepärased võimalused (1945–1946 oli ta Nõukogude okupatsioonivägede ülemjuhataja Saksamaal), kuid ta polnud kaugelgtki ainukene, kes sellised varandused kokku kuhjas. Vt. Post-anovlenie Politbjuro CK VKP(b), 20.01.1948. – Georgij Žukov. Stenogramma oktjabr’skogo (1957 g.) plenuma CK KPSS i drugie dokumenty, peatoimetaja A. Jakovlev, koostajad V. Naumov jt. Moskva, 2001, lk. 22–23.

¹³ Vt. nt. TTPA jalaväe rivimäärustik: Stroevoj ustav pexoty RPKA, NSV Liidu Rahvakaitsekomissariaadi Riiklik Sõjaväekirjastus, 1940; TTPA sisemäärustik 1937. a. (UVS-37). Tallinn, 22. territoriaalse laskurkorpuse staap, 1940.

titutsiooni §49 punkt „p” alusel kuulutati NSV Liidu läänepoolsetes liiduvabariikides ja oblastites välja sõjaseisukord.¹⁴ Kohtades, kus oli välja kuulutatud sõjaseisukord, kuulusid NSV Liidu Ülemnõukogu (edaspidi ÜN) Presiidiumi 22. juuni 1941 seadluse kohaselt kõik riigivõimuorganite funktsioonid kaitse, avaliku korra ja riikliku julgeoleku kindlustamise alal rinate, armeede ja sõjaväeringkondade sõjanõukogudele, seal aga, kus sõjanõukogusid ei olnud, üksuste kõrgemale juhatusele. Sõjaväevõimude korraldustele ja käskudele mitte allumise eest, samuti kuritegude eest, mis saadeti korda paikades, kus oli välja kuulutatud sõjaseisukord, võeti süüdlased kriminaalvastutusele sõjaaja seaduste kohaselt. Sõjaseisukorra piirkonnas arutas kuritegusid eranditult sõjatribunal.¹⁵

21. septembril 1945 tühistas NSV Liidu ÜN Presiidium 22. juuni 1941 seadluse sõjaseisukorra kehtestamisest NSV Liidu lääneosas. Erandina jäi sõjaseisukord kehtima 1940. aastal annekteeritud aladel. Eestis, Lätis, Leedus ja 1939. aastal Poolalt hõivatud aladel tühistati sõjaseisukord 4. juulil 1946 NSV Liidu ÜN Presiidiumi seadlusega (erandiks oli Rumeenia idaosa ehk Moldaavia, kus sõjaseisukord lõpetati 1945. aastal). Seega teod, mis sooritati Eestis kuni 1946. aasta juulini, olid sooritatud sõjaseisukorra piirkonnas ning kuulusid menetlemisele mõnevõrra teistel alustel, s. t. vastavalt sõjaaja seadustele. Täpsustuseks veel niipalju, et seadlused sõjaseisukorra kehtestamisest raudteel, jõe- ja meretranspordis tühistas NSV Liidu ÜN Presiidium alles 2. mail 1948.¹⁶

Sõjaväelaste kuriteod kuulusid enne sõda, sõja ajal ja pärast sõda eranditult sõjatribunalide menetluspädevusse.¹⁷ Sõjaväelaste sooritatud kuritegusid uurisid sõjaväeuurijad ning sõjaväeprokuratuur. Miilitsa või mõne teise korrakaitseorgani ülesandeks oli kuritegu registreerida. Tarbe korral võisid juurdlust teostada kuni sõjaväevõimude sekkumiseni ka kohalikud juurdlusorganid.¹⁸ Sõjatribunali otsuse võis edasi kaevata NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegiumile.¹⁹

Vene NFSV kriminaalkodeksis olid sõjaväelised kuriteod sätestatud paragrahvis 193 ning selle arvukates alajaotustes. Sõjaväeliseks kuriteguteks loeti sõjaväeteenistuse ajal sooritatud kuriteod. Sõjaväeteenistujateks loeti armees ja sisevägedes teenivaid isikuid; erilist riiklikku tähtsust omavate ettevõtete ja ehituste sõjaväestatud valvet ja tuletõrjet ning muid sõjaväeteenistujaid administratiivametites; miilitsaorganite, paranduslike tööde asutuste operatiiv- ja administratiivkoosseisu; tsiviilõhulaevastiku teenistujaid ja tsiviillennukoolide õpilasi. Sõjaväestatud (või poolsõjaväestatud) kord valitses ka raudteel, mere- ja siselaevanduses. Sõja ajal ka tsiviilteenistujad „sõjaliselt olulistel objektidel”.

Kriminaalkuriteod, mis on käesoleval juhul uurimisobjektiks, määratles eelpoolnimetatud paragrahvi lõige 28: „Röövimine, avalik vargus, seadusevastane vara hävitamine ja vägivald, samuti seadusevastane vara äravõtmine sõjaliste vajaduste rahuldamise ettekäändel, kui need teod on toime pandud sõjategevuse piirkonnas oleva rahvastiku suhtes, toob kaasa – vabadusekaotuse mitte alla

¹⁴ Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ob ob”javlenii v otel’nyx mestnostjax SSSR voennogo položenija, 22 ijunja 1941 g. – Organy gosudarstvennoj bezopasnosti SSSR v Velikoj Otečestvennoj Vojne. Sbornik dokumentov, T. 2, kniga I, Načalo, 22 ijunja – 31 avgusta 1941 goda, toimetuskolleegiumi esimees N. Patrušev. Moskva, 2000, lk. 7.

¹⁵ Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR o voennom položenii, 22.06.1941. – Organy gosudarstvennoj bezopasnosti SSSR v Velikoj Otečestvennoj Vojne. Sbornik dokumentov, T. 2, kniga I, lk. 5–7.

¹⁶ Vt. Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR 1945–1946. Moskva, 1947, lk. 179–180, 882–883.

¹⁷ NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadus. Vastu võetud NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 16. augustil 1938. ENSV Kohtu Rahvakomissariaat, Tallinn, 1940, §58; VNFSV kriminaalprotsessi koodeks : ametlik tekst muudatustega kuni 1. aug. 1944. a. ühes paragrahvide järgi süstematiseeritud materjale sisaldava lisaga – ametlik tõlge. Teaduslik Kirjandus, Tartu, 1947, §27.

¹⁸ VNFSV kriminaalprotsessi koodeks, §97, §99.

¹⁹ NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadus, §69, §70.

kolme aasta ühes vara konfiskeerimisega või ilma selleta, kuid raskendavatel asjaoludel – sotsiaalse kaitse vahendi ülemmäära²⁰, ühes vara konfiskeerimisega.”²¹

Teisi sõjaväelaste poolt rahu ajal sooritatud kriminaalkuritegusid (tapmised, vägistamised, huligaansused, röövimised, vargused, liiklusavariid jm.) kriminaalkoodeks täpsemalt ei sätesta ning need kuulusid sõjatribunalis otsustamisele üldiste paragrahvide alusel.

Mõned viited sõjaväelaste erikohtlemise kohta siiski on. Näiteks tahtliku tapmise eest raskendavatel asjaoludel oli ette nähtud vabadusekaotus kuni 10 aastat, kuid sõjaväelase puhul oli ülempiiriks alates 1934. aastast mahalaskmine. Sõjaväelastele ei rakendatud ka n.-ö. paranduslikke töid (üks päev kuni üks aasta). Sõjaväelasele tähendas see aresti kuni kaks kuud, mis kuulus täitmisele distsiplinaararesti korras. Sõja ajal võis sõjaväelase sooritatud kuritegu jääda karistamata ning karistust oli võimalik ka edasi lükata kuni sõjategevuse lõpuni ning sõja järel karistust kas üldse mitte määrata või määrata kergem karistus.²² Samuti võis kriminaalse teo korda saatnud sõjaväelase saata trahvipataljoni. Sõjaolukorras võrdus see üldjuhul surmaotsusega ning ellujäämisvõimalused olid väga väikesed.²³

Eestisse saabub „vabastaja”

Kuigi Nõukogude retoorika rääkis vabastamisest, oli Eestis siiski vaid väga väike seltskond, kes Punaarmee saabumist vabastamisena käsitles. Sellised meeolud polnud teadmata ilmselt ka armee juhtkonnale – tegemist oli „vaenuliku territooriumiga”. On väidetud, et EKP KK sekretär Nikolai Karotamm saavutas Eesti Laskurkorpuse eelsalga osalemise Tallinna vabastamisel. Lisaks sümboolsele osalemisele Tallinna vabastamisel rahvusväeosade poolt olevat valitsenud ka kartus, et Punaarmee väeosad hakkavad rüüstama liiduvabariigi pealinnas, mis oleks kogu hilisema propaganda absurdiks muutnud. See ei pruugi olla vaid legend, sest Nikolai Karotamm külastas 21. septembril isiklikult Eesti Laskurkorpuse staapi, kus ta andis edasi korralduse moodustada eelsalk. Samuti määrati korpuse eelsalga ülem polkovnik Vassili Vörk Tallinna esimeseks komandandiks, kelle ülesanne oli linnas korra hoidmine.²⁴

Mõned juhtumid on ka teada, kus korpuse võitlejad ka otsustavalt rüüstamisse sekkusid. Näiteks 354. laskurpolgu ajaloopäevikust võib lugeda, et Tamsalu lähedal võtsid kaks punaarmeelest relva ähvardusel talunikult ära vankri ja kaks hobust. 249. diviisi poliitosaonna instruktor major Haamer tabas rööv-

²⁰ S. t. surmanuhtlus.

²¹ Sõjaväelastele olid eraldi löiked ka kontrrevolutsioonilise tegevuse paragrahvis 58, näiteks kodumaa reetmine sõjaväelase poolt – §58-1b. Eraldi oli sõjaväelisi kuritegusid ka „NSV Liidule eriti ohtlike valitsemiskorra vastaste kuritegude” paragrahvis 59. Näiteks relvastatud jõukude organiseerimine – §59-3, relvade riisumine – §59-3a, sõjaväeteenistusse kutsumise vastu agiteerimine – §59-4, §59-5. Vt. ka muude valitsemiskorvastaste kuritegude paragrahve: 64, 66, 68, 69, 70 jne. Sõjaväeliste kuritegude paragrahvi 193 löiked 2–6 käsitlesid sõjaväelaste alluvust, käskude mittetäitmist, vastuhakke ning ohvitseride või auastmelt vanema solvamist. Alljärgnevat need löiked otseselt ei puuduta. Löiked 7–13 käsitlevad omavoliliselt väeosast või teenistuskohast lahkujaid, sõjaväeteenistusest kõrvale hoidjaid, hobuste rekvireerimise saboteerijaid. Löige 14 käsitleb kroonu vara ebaseaduslikku riisumist, selle rikkumist, löiked 15–16 vahtkonnateenistust ning toimkondi, löiked 17–19 võimu kuritarvitamist, löiked 20–23 ülemale usaldatud sõjajõudude ja sõjapidamisvahendite mahajätmist või mitteotstarbekat hävitamist ning sõjaolukorras käskudest kõrvale kaldumist, löiked 24–26 sõjasaladuste lekitamist ning suhtlemist vaenlasega, löige 27 lahinguväljal marodeerimist, löige 29 sõjavangide halba kohtlemist ning löiked 30 ja 31 Punase Risti tegevuse takistamist või viimaste eraldusmärkide ebaseaduslikku kasutamist. Need paragrahvid käesolevat teemat otseselt ei puuduta. Vt. Ugolovnyj kodeks RSFSR (1926). Ofical’nyj tekst s izmenenijami na 1 ijulja 1950 g i s prilozheniem postatejno sistematizirovannyx materialov. Moskva, 1950, §193.

²² Ugolovnyj kodeks RSFSR (1926), §28, §30, §136.

²³ Vt. nt. V. Dajnes. Štrafbaty i zagradoťrjady Krasnoj Armii. Moskva, 2010.

²⁴ Vt. nt. P. Ereht. Otsitakse surnud vabastajaid. – Eesti Ekspress, 22.09.2005; V. Kallas. Mälestusmärgid, pronksõdur ja Tallinna „vabastamine”. – Pärnu Postimees, 22.09.2006.

lid. Röövitud kraam anti tagasi ja marodöörid lasti kohapeal maha.²⁵

Muretsemiseks oli põhjust piisavalt ning laialdast rüüstamist kinnitab N. Karotamme kiri ÜKP KK-le 1944. aasta 26. septembrist, kus ta kurtis, et Punaarmee ja Balti laevastiku sõjaväelased käituvad Eestis kui vallutatud maal, ning andis teada, et pärast Tallinna „vabastamist” käis linnas vilgas marodööritsemine, arvukalt tuli ette ka tapmisi ja vägistamisi. Lisaks hakkasid Punaarmee ja laevastiku väeosad vägivaldselt hõivama neid hooneid, mida vajalikuks pidasid.²⁶

Veel üksikasjalikuma pildi olukorrast annab ENSV siseasjade rahvakomissari A. Resevi 8. oktoobri 1944 eriteade: „Esimestest päevadest peale Eesti NSV Harju maakonna vabastamist Saksa anastajatest, hakkas kohalikel elanikel saabuma avaldusi ja kaebusi mööduvate väeosade üksikute sõjaväelaste ebaseadusliku tegevuse kohta, kes relva ähvardusel võtavad talupoegadelt ära hobuseid, kariloomi, toiduaineid, jalgrattaid ja teisi asju, terroriseerivad kõikvõimalikul viisil elanikkonda ja vähimagi vastuhaku korral tapavad kohalikke elanikke.” Järgneb pikk loetelu, mõned näited:

20. septembril lasid Kemba külas, Kõnnu vallas purjus punaarmeeelased maha Magnus Arumäe selle eest, et ta astus välja naise kaitseks, keda punaväelased püüdsid vägistada.

23. septembril lasid Rebala külas Jõelähtme vallas punaarmeeelased maha vanema naisterahva, kes oli püüdnud akna kaudu rüüstajate eest põgeneda.

1. oktoobril ilmus Jõelähtme valla Parasmäe külla talunik Rudolf Roopere tallu grupp relvastatud madruseid, kes nõudsid relvade

loovutamist ja viina. Seejärel panid nad majas toime „läbiotsimise”, võttes ära või- ja lihata-gavara, kanamunad, kaks taskukella ja nais-tejalgratta. Jne. jne.²⁷

Sarnaseid signaale tuli EKP KK-sse kõikjalt üle Eesti ning puutumata ei jäänud ükski vald ega linn, kust Nõukogude armee väeosad läbi liikusid. Näiteks Sõmerpalu miilitsavoliniku koostatud aktid 1944. aasta septembrist. Siinkohal näiteid ühe päeva kohta: „13. sept. 1944. a. ilmusid Matilde Ermeli Tilgo tallu Sõmerpalu valda kaks punaväelast, kes lasid tema lamba maha. [– – –] 13. septembri 1944. a. kella 11.-aegu kaks relvastatud sõjaväelast ja nõudsid sisselaskmist. Nõudsid kohe kas teil on relvi, ehk on sakslasi või on eestlasi. [– – –] Lühem sõjaväelane käis kõik toad läbi, käis isegi põõningul. Otsimise tagajärjel läks kaduma 12 kg. sealiha; pooluued meesterahva sääririkud pooltaldadega; 3 meetrit musta ülikonnariiet. [– – –] 13. sept. 1944. a. ilmusid minu tallu [tegemist on ühe kannatanu tunnistusega – P. K.] kaks relvastatud punaarmeeelast. Öhtul kella 10.-aegu. Ja nõudsid sisselaskmist. Sisse tulles nõudsid kohe, kas teil on sakslasi või punaväelasi. Pikem mees käsutas meid nelja inimest istuma, kogu aeg hoidis relva automaati meie sihis. Lühem mees toimetas läbi otsimist, otsides riidekapi, kummuti ja ahju. Otsimine läbi, siis kutsuti peremees Ludvig Wiin kapi juurde tuld näitama. Lühem mees ladus kaks ülikonda riideid käe peale. Wälja minnes võtsid veel ühe meesterahva villase kampsuni.”²⁸

Raasiku vallast esitati ajavahemikul 1944. aasta 17. septembrist kuni 31. oktoobrini 143 ametlikku kaebust punaväelaste röövimiste kohta (tavapäraselt läks kaebama väike osa

²⁵ Vt. 2. löögiarmee komandöri lahinguettekannet. 22.09.1944; 8. armee ülema kindralleitnant Starikovi operatiivettekannet Leningradi rinde sõjanõukogule, 22.09.1944. – ERAF, f. 32, n. 9, s. 2; 354. laskurpolgu päevikud. 17.09–22.09.1944. – ERAF, f. 78, n. 1, s. 166, l. 106–110.

²⁶ EKP KK I sekretäri N. Karotamme kiri ÜKP KK sekretäridele A. Ždanovile ja G. Malenkovile. 26. september 1944. – ERAF, f. 1, n. 1, s. 865.

²⁷ ENSV siseasjade rahvakomissari A. Resevi eriteade EKP KK I sekretärile N. Karotammele, 8. oktoobrist 1944. „O prestuplenijax soveršaemyx voennoslužashimii krasnoarmejcami voinskix častej RKKA na territorii Èstonskoj SSR.” – ERAF, f. 1, n. 1, s. 888, l. 93–94. Dokument on publitseeritud ka eesti keeles. Vt. P. Väljas. Täiesti salajane eriteadaanne. – Tuna 1998, nr. 1, lk. 32–33.

²⁸ Aktid punaarmeeelaste vägivaldsemise kohta Sõmerpalu vallas. Koostanud Sõmerpalu valla rajoonivolinik Elmar Veske, 14.09.1944. – ERAF, f. 1, n. 3, s. 443, l. 13–15.

kannatanutest). Kokku rööviti punaarmee-
laste poolt: 195 tonni heinu, üks hobune, üks
lehm, 3 mullikat, 52 lammast, 38 kana, 14
hane, 11 siga, 1400 kg kaera, 7760 kg vilja,
1940 kg otra, 605 liitrit piima, 45 kg mett, 26
500 kg kartuleid, 1615 kg kapsaid, 500 kg kaa-
likaid jne.²⁹

Ka oktoobris oli pilt sama. Näiteks kan-
dis ENSV NKVD banditismivastase võitluse
osakonna ülem riikliku julgeoleku alampol-
kovnik Glušanin ette kümnetest sõjaväelaste
tüüpkuritegudest. Mõned näited:

9. oktoobril 1944 Koigi vallas Järvamaal
peatus Punaarmee väeosa. Esimesel ööl ilmu-
sid kaks relvastatud punaarmeelast kohaliku
elaniku M. majja ning nõudsid viina. Kui seda
ei saanud, korraldasid nad läbiotsimise, võt-
sid kaasa erinevaid esemeid, riideid ja toidu-
aineid ning lasid majaperemehe maha.

14. oktoobril 1944 murdsid 372. laskurdi-
viisi 127. laskurpolgu kolm sõdurit seersant
Hrepovi juhtimisel sisse mitmesse majapi-
damisse Kambja vallas. Kohale saabunud
miilitsate pihta avas Hrepov tule, tappis ühe
kohaliku elaniku ning haavas kaasröövlit
Otraštšenjukkki. Miilitsad lasid Hrepovi maha,
kinni võeti kolmas röövel Korobov.

29. oktoobril 1944 liikusid Lehtse vallas
ringi kaks punaväelast, kellest üks kandis
vanemleitnandi vormi. Nad nõudsid majapi-
damistest viina ja kui seda ei saanud, lasid
nad kohapeal kaks inimest maha. Jne jne.³⁰

Punaarmee tegevus 1944. aastal pani löögi
alla ka plaanitaimise. Näiteks 20. detsembril
1944 kandis Tahkuranna töörahva saadikute
nõukogu täitevkomitee (edaspidi TSN TK)
esimees Pärnumaa TSN TK esimehele ette:
„Pea alati igapäev ja öösel esineb Punaar-
meelaste massilisi vargusi ja rüüstamisi, mis
muudavad olukorra täiesti võimatuks. [– – –]
Kaitsetud kodanikud on relvastatud sõja-
väelaste vastu täiesti võimetud. Palun Teie

kaasabi, et tähendatud vargustele ja rüüsta-
mistele saaks pandud piir. Kui kestab sarnane
olukord edasi, seisame olukorra ees, kus vald
ei saa temale pandud normikohustusi enam
korralikult täita, sest sõjaväelased panevad
kõikjal toime omavalilisi riisumisi. Samuti ei
saa ka vald temale pandud töö- ja veokohus-
tusi täita, sest meesisikute majadest lahkudes
võidutsevad seal kohe sõjaväelased.”³¹

1944. aasta suvel ja sügisel, kui rinne liikus
üle Eesti, võtsid rindemeestest ning nende
järel tulevate tagalaüksuste meestest röövlid
karistamatult mida juhtus, ilma et karistust
oleks järgnenud. Sõjategevuse lõppedes rahu
ja korda ei tulnud, vargused, röövimised, tap-
mised, vägistamised, purjus peaga määratsemi-
sed jätkusid ja kohati läks olukord isegi hul-
lemaks, sest rinde järel liikusid või formeeriti
kohapeal erinevad töö- ja ehitusüksused, kus
traditsiooniliselt oli kriminaalsem kontingent
ning viletsam distsipliin.

EKP KK-sse jõudnud juhtumid on ena-
mikus kohalike võimuorganite – valla partor-
gide, valdade TSN TK-de – saadetud kokku-
võtted neile teada olevatest üksikjuhtumitest.
Nendest ilmneb ka, et arvestades umbusal-
dust Nõukogude võimu vastu, ei mindud
enamikul juhtumitel üldse kaebamagi, kuna
õiglust Nõukogude võimu poolt ei oodatud.

Sõjaväe kuritegudest moodustasid tra-
ditsiooniliselt omaette kategooria raudteel
toime pandud kuriteod. Eesti Raudtee mii-
litsa teedeosakonna ülema miilitsamajor
Militsini ettekandes EKP KK I sekretärile
Karotammele loetletakse 95 tüüpepisoodi
sõjaväelaste sooritatud kuritegudest raudteel
1946. aastast: kolm röövmõrva, kuus tapmist,
17 röövimist, 34 vargust, lisaks arvukalt n.-ö.
huligaansusi.

Näiteks 8. jaanuaril 1946 üritasid Aeg-
viidu jaamas NKVD 226. laskurpolgu sõja-
väelased Sergei Petuhhov ja Georgi Galai

²⁹ „Punaarmee toidu röövimine” [Selline on pealkiri kaustal]. (Raasiku vald, 11.1945). Kaust Taavi Pae val-
duses.

³⁰ ENSV NKVD BVVO ülema RJ alampolkovniku Glušanini õiend 1944. aasta novembrist. „Spravka o ban-
ditskix formirovanijax, bandprojavlenijax i slučjax maroderstva na territorii Ėstonskoj SSR po sostojaniju na
5 nojabrja 1944 g. – ERAF, f. 131SM, n. 1, s. 11, l. 2–5p.

³¹ Tahkuranna TSN TK esimehe kiri nr. 498, Pärnumaa TSN TK esimehele, 20. detsembrist 1944. – ERAF, f. 1,
n. 1, s. 715.

röövida rongi oodanud naisterahvalt tema kotti, mida viimane ei loovutanud. Selle peale lükati naine oma kolme lapse silme all liikuva rongi alla.³²

Pikema ettekande esitas 19. aprillil 1946 EKP Virumaa komitee sekretär Adolf Janson, kes kurtis mereväelaste tegevuse üle Sonda–Mustvee raudteeliinil: „On esinenud juhtumeid, kus madrused panevad toime kaubarongide röövimisi, võttes reisijailt ära seapõrsaid ning pekstes põrsaste omanikke. Ümbruskonna külades panevad madrused samuti toime alalisi röövimisi ja nõuavad talunikelt toitaineid tasuta, nende nõudmisi on talunikud sunnitud rahuldama, kartes vägi-valda. Mereväelaste terror on läinud niikaugele, et takistab häireteta rongide liikumist. On esinenud rongide pooleks haakimisi ja muid takistusi. 1945. aasta lõpus oli juhtum, kus joobunud mereväelased relvadega ähvardades sundisid vedurijuhi rongiga jaamast välja sõitma ilma rongijuhita. Paiguti võtab terror sellise ulatuse, et raudtee ametnikud keelduvad teenistuskohustuste täitmisele asumast. Samuti ei julge ametnikud määratsevaid mereväelasi korrale kutsuda, sest sellele järgneb kohe vägivallad.“³³

Tõsine probleem olid lisaks punaarmee-lastest röövlitele veel kohalikku elanikkonda terroriseerivad punaväelasteks maskeerunud kurjategijad ja desertöörid. Näiteks 20. oktoobril 1944 saadi kätte Leonid Leontjev, kes 1941. aastal oli Eestis vangi langenud, veetnud sõja aja Eestis vangilaagris. Punaarmee tulekul riietas end punaarmeelaseks ning alustas röövilielu Kunda ümbruses. 21. oktoobril 1944 võeti Liivaku külas Mahu vallas kinni deserteerunud punaväelane Nikolai Titorenko, kes kõik eluks vajamineva röövis

kohalikelt elanikelt.³⁴ 1945. aasta jaanuaris likvideeris NKVD operatiivgrupp Valjala vallas kohalikke elanikke terroriseerinud punaarmeelastest-desertööridest bandiitide grupi jne. Lisandusid demobiliseeritud sõdurite kuriteod: paljud proovisid enne kojujõudmist Eestist ka üht-teist väärtuslikku kaasa haarata.³⁵

Lisaks isiku- ja varavastastele kuritegudele levis seoses Nõukogude vägede dislotseerumisega Eestis ulatuslik talupoegade vilja hävitamine, ebaseaduslik metsaraie, röövpüük, salaküttimine jpm. Kuna vilja ja metsa varumisel olid riiklikud normid, andis see hoobi ka plaani täitmisele.

5. juulil 1945 teatas EKP Tartumaa komitee sõjalise osakonna juhataja EKP KK sõjalisele osakonnale, et Elva vallas olid sõjaväe hobused ära tallanud või ära söönud 15 inimese heinamaal oleva heina.³⁶ Põltsamaa valla TSN TK esimees saatis 2. septembril 1945 EKP KK I sekretärile Nikolai Karotammele kirja, kus kurtis lennuväelaste käitumise üle. Ta kirjutas, et Põltsamaal olev lennuväeüksus karjatab oma loomi talunike põldudel, olles viljasaagile märkimisväärset kahju tekitanud.³⁷

Nõukogude sõjaväelased juurutasid Eestis ka seni vähe tuntud kalapüügivormi. Eesti NSV kalakaitse ja kalakasvatuse valitsuse Tartu rajooni inspektori P. Orgula koostatud tunnistaja küsitluse protokollist võib lugeda juhtumist Võrtsjärvel: „Tulid Pikasilla poolt kahel sõudepaadil kolm meest ja üks naisisik, kes kandsid kõik sõjaväe vormiriietust. Mina olin parajasti jõe kaldal ja nägin kui sellest paadist, kus olid 2 meessõjaväelast veeretati vette umbes 6 tolline mürsk, mille järel nad kohe sisseheite kohast kiiresti eemaldusid.

³² Eesti Raudtee MVD Miilitsa teedeosakonna ülema miilitsamajor Militsini ettekanne EKP KK I sekretärile N. Karotammele 1. veebruarist 1947. – ERAF, f. 1, n. 5a, s. 23, l. 16–19p.

³³ A. Jansoni kiri N. Karotammele 19. novembrist 1946. – ERAF, f. 1, n. 4a, s. 58, l. 18.

³⁴ ENSV NKVD BVVO ülema RJ alampolkovnik Glušanini öiend 1944. aasta novembrist. – ERAF, f. 131SM, n. 1, s. 11, l. 2–5p.

³⁵ Operativnaja svodka № 20 NKVD ESSR po bor'be s banditizmom po sostojaniju na 23.1.45 g. – ERAF, f. 131SM, n. 1, s. 6, l. 24–25.

³⁶ Andmed rikutud heinamaa kohta Elva vallas, juuni 1945. – ERAF, f. 1, n. 49a, s. 7, l. 55.

³⁷ Põltsamaa valla TSN TK esimehe kiri nr. 5467 EKP KK I sekretärile N. Karotammele 2. septembrist 1946. – ERAF, f. 1, n. 4a, s. 58, l. 34.

Hetke pärast järgnes väga tugev plahvatus. Pärast plahvatust sõuti sündmuskohale tagasi ja hakati kahvadega põrutusest uimaseid kohasid, latikaid, haugi ja säinaid paati tõstma, mida saadi umbes 150–160 kg.³⁸

Eriti ulatuslik oli kütte- ja tarbepuidu ebaseaduslik raie. Peale oma baaside ja polügonide territooriumide ja sõjaväele eraldatud raielankide võeti sõjajärgsetel aastatel sealt, kus juhtus. Näiteks ENSV metsamajanduse ja puidutööstuse rahvakomissar Juhan Volin teatas 12. veebruaril 1945 Nikolai Karotammele, et Võrumaal Veriora vallas käib vilgas metsavargus, millele metskondade töötajad on võimetud vastu astuma: „Maantee ääres raiub omavoliliselt telefoni poste sõjaväeosa – välipost nr. 86 749, Rahvakomissaride Nõukogu korralduse nr. 14 587 14.VII 1944. a. kohaselt kaitsemetsaks tunnistatud 250 meetri laiusel maanteeäärsel ribal – raiumine jätkub kohalike metsaametnike keelust hoolimatta.”³⁹

Ei häbenetud ka juba valmis puitmaterjali ära vedada. 29. mail 1945 teatas Volin EKP KK sõjalisele osakonnale, et Märjamaa metsaülem oli talle ette kandnud, et punaar-meelased on varastanud laoplatsilt 62,16 tihumeetrit palke, 257,6 tihumeetrit küttepuid ja metsast küttepuid 103,4 tihumeetrit.⁴⁰

EKP Harjumaal komitee sekretär Endel Ristimägi kandis 3. novembril 1944 EKP KK organiseerimis-instrueerimise osakonnale ette: „Nagu teatab Kõnnu vallas Harjumaal asuva Viinistu koolijuhataja sm. Sõster, et 17. okt. s. a. tungisid Pärисpea neemel asuvad sõjaväelased (madrused) omavoliliselt läbi pööningu akna Viinistu koolimajja ja viisid ära koolimajja remondiks ja spordi-

platsi välja töötamiseks olevad laudad ja muu puutagavara. 17. okt. hommikul sm. Sõster tabas teolt kaks madrust ja toimetas need Viinistu piirivalve kordoni, kus nõudis laudade tagasitoomist. Kordonis ei pööratud nõudmisele mingit tähelepanu ning sissetungijad jäid karistamata. Päeva hiljem murti koolimajja uuesti sisse ning viidi ära kõik, mis viia andis.”⁴¹

Igapäevaseks sai linnades aedade ja plakkude kütteks kasutamine, samuti parkidest ja parkmetsadest omavoliline raie. Näiteks 1944. aasta oktoobris seadis end Pirita-Kloostrimetsa sisse Balti laevastiku inseneriväeosa, kes hakkas omavoliliselt langetama väärtuslikku parkmetsa, vaatamata korduvaltele keeldudele.⁴²

Omalaadse peatüki moodustavad kuriteostatistikas teod, mis võetakse leebelt kokku „huligaansustena”. Mõned näited. Tallinna polikliiniku juhataja O. Soo kandis 1. veebruaril 1945 ENSV tervishoiu rahvakomissarile ette, et 31. jaanuaril 1945 tungis polikliinikusse purupurjus mereväelane, kes üritas külge lüüa valveõele ning too oli sunnitud tööpostilt minema jooksma. Seepeale läinud mereväelane edasi ja nõudnud teiselt valveõelt relva ähvardusel „tõendit et on kaine”. Seda saamata nõudis mereväelane kiirabiautojuhilt, et see teeks talle linnas lõbusõitu. Ka seda talle ei võimaldatud, mille peale tulistas sõjaväelane autojuhti, kes sai raskelt haavata.⁴³

EKP KK sõjalise osakonna ülem Pavel Stamm kurdab 1946. aasta aprillis oma ettekandes N. Karotammele olukorra üle Pärnus, kus sõjaväelased pidevalt „huligaanitsevad”. Näiteks 31. märtsil tungis purjus major

³⁸ Tunnistaja ülekuulamisprotokoll. Koostatud Eesti NSV kalakaitse ja kalakasvatuse valitsuse Tartu rajooni inspektori P. Orgula poolt 29. augustist 1946. – ERAF, f. 1, n. 4a, s. 58, l. 98.

³⁹ ENSV metsamajanduse ja puidutööstuse rahvakomissari Volini ettekanne EKP KK I sekretärile, 12. veebruarist 1945. – ERAF, f. 1, n. 3, s. 508, l. 5.

⁴⁰ ENSV Metsamajanduse ja Puidutööstuse rahvakomissari Volini ettekanne EKP KK sõjalisele osakonnale, 29. maist 1945. – ERAF, f. 1, n. 3, s. 508, l. 24.

⁴¹ EKP Harjumaal komitee sekretäri E. Ristimägi kiri EKP KK org.-instr. osakonnale, 3. novembrist 1944. – ERAF, f. 1, n. 3, s. 433, l. 126.

⁴² EKP KK sõjalise osakonna ülema P. Stammi ettekanne EKP KK I sekretärile N. Karotammele, 1946. – ERAF, f. 1, n. 5, s. 110, l. 5–6.

⁴³ Tallinna polikliiniku juhataja O. Soo ettekanne ENSV tervishoiu rahvakomissarile 1. veebruarist 1945. – ERAF, f. 1, n. 49a, s. 7, l. 20.

Anennikov koos kahe teise ohvitseriga Pärnu polikliiniku sünnitusosakonda, kus laamendati, lõhuti inventari ning lubati relvaga vehkides meditsiinipersonal ja rasedad maha lasta.⁴⁴

Huligaansuse üheks vormiks said purjus sõjaväelaste massikaklused ja märatsemised. Tavapäraseks sai kontvõõrastena peoõhtutele ja muudele üritustele sissetungimine.

Näiteks 28. jaanuaril 1946 Orava valla koolimajas toimunud valimiskoosolekule astusid sisse purjus relvastatud ehituspataljoni sõdurid. Tulemuseks oli „huligaansus”, mille käigus peksti läbi mitu inimest, löödi puruks aknaklaasid, kolm lampi, klaver, 12 tooli, kolm lauda jms.⁴⁵

Anija valla rahvale talletus Oktoobrirevolutsioon ilmselt pikaks ajaks mällu seoses selle sündmuse 29. aastapäeva piduliku tähistamisega Kehra rahvamajas, kuhu tungis relvastatud ja purjus sõdurite jõuk lähedal asuvast topograafiaüksusest. Sõnavõtjaid segati roppude vahelehüüetega ning hiljem alustati piduliste süstemaatilist läbipeksmist kättesattuvate esemete ja püssiparadega. Sealhulgas peksti laiali ka ürituse presiidium, TK esimehel Gustav Lehistel murti käeluu, EKP Harjumaa komitee instruktoril Haljastel löödi pea lõhki ja lõiguti ülikond ribadeks jne.⁴⁶

Nagu viimastest „huligaansustest” järeldeb, langesid tavaliste tsiviiliskite kõrval rünnakute ohvriteks ka partei ja nõukogude asutuste töötajad, miilitsad, julgeolekutöötajad ning hävituspataljonlased. Tülitamisest ei pääsenud ka ENSV võimuladvikusse kuulunud isikud. ENSV Kommunaalmajanduse Rahvakomissariaadi kaadrite- ja eriosakonna

juhataja V. Tamm teatas EKP KK-le, et 25. septembril 1944 tungisid joobunud punaarmeeelased kommunaalmajanduse rahvakomissari kohusetäitja Leonid Ingari korterrisse, vehkisid relvadega, lärmasid, nõudsid dokumente. Alles pärast veidi vähem purjus erariietes isiku sekkumist ja ametimehe isiku kindlakstegemist „dokumentide kontrollijad” lahkusid.⁴⁷

18. novembril 1945 tungisid Tallinnas Eesti NSV Ametiühingute Kesknõukogu esimehele Leonhard Illissonile kallale kolm mereväelast, kaks neist ohvitserid. Ametiühingu juhi päästsid kiired jalad.⁴⁸

10. jaanuaril 1946 tungis purjus sõjaväepatrull nooremseersant Bogdanovi juhtimisel Valga linnas kallale ENSV RKN j. a. vabariikliku tööjõu arvestamise ja jaotamise büroo juhataja asetäitjale J. Saarupile ja Valga raudteekooli inspektorile Kutsarile. Röövlid löid automaadiga Saarupil pea lõhki ning röövisid temalt käekella.⁴⁹

Sõjaväelased ei säästnud ka partei, kohaliku võimu, NKVD/MVD ja NKGB/MGB asutusi, mis tihti olid rünnakute objektiks, ja asi kulmineerus asutuse segipeksmisega.

Ametiasutustest said kõige rohkem kannatada valla täitevkomiteed. Tüüpnäide Harjumaa Kõue valla TSN TK sekretäri Elmar Uueti sulest: „22. septembril 1944. a. möödus Kõue vallamajast minu elukohast Punaarmee osad, esialgu tankide voor, siis veomasinad ja hiljem hobusevoor, viimastest jäi enamuses voori peatuma Kõue vallamaja juures asuvasse Raava külasse. Juba esimeste autode ilmumisel tulid vallamajja sisse punaväelased, kes tulid minu korteri ja võtsivad kaasa minu raadio aparadi, f-ma „Are Masurka

⁴⁴ EKP KK sõjalise osakonna ülema P. Stammi ettekanne EKP KK I sekretärile N. Karotammele aprillist 1946. – ERAF, f. 1, n. 5, s. 110, l. 1–4.

⁴⁵ T. Noormets. Pagunitega kurjategijad, lk. 96–97.

⁴⁶ Anija valla TSN TK esimehe G. Lehiste kiri EKP KK I sekretärile N. Karotammele novembrist 1946, ERAF 1.4.58, 167.

⁴⁷ ENSV Kommunaalmajanduse rahvakomissariaadi kaadrite ja eriosakonna juhataja V. Tamme ettekanne nr. 036 EKP KK I sekretärile N. Karotammele ja ENSV RKN esimehe kt.-le O. Seprele, 29. septembrist 1944. – ERAF, f. 1, n. 1, s. 865.

⁴⁸ ENSV Ametiühingute Kesknõukogu esimehe L. Illissoni ettekanne EKP KK I sekretärile N. Karotammele 21. novembrist 1945. – ERAF, f. 1, n. 5a, s. 84, l. 18–19.

⁴⁹ EKP KK I sekretäri N. Karotamme kiri ÜKP KK sekretärile G. Malenkovile. „Spravka o prestupnosti i nedostojnom povedenii voennoslužšačix voenno-morskogo flota v Talline”. – ERAF, f. 1, n. 14, s. 85, l. 32–35.

3 lamb” ja minu mobiliseeritud venna, kes senini N.Liidust tagasi tulemata, raadioaparadi võrk-vastuvõtja. Pääle selle võeti minult sel korral minu isiklik jalgratas. [– – –] Kuna olukord kodus muutus väljakannatamatuks, läksime meie oma perega lähedal olevasse talusse, kuhu kaasa võtsime väheste toidukraami, mis jõudis kanda. Teisel päeval tagasi tulles selgus, et kõik olemasolevad toidutagavarad olid hävitatud, seega kaduma läinud minu liha tagavara ca 100 kg, keedised, jahud, mahlad jne jne. Samas selgus 24. sept., et nemad olid ka ära tapnud kohapääl minu ja vallamajas eluneva käskjala sead ning kanad. Samuti laiuli kandnud heinad. Samal ajal kui vägi vallamajas peatus, rüüstasid ja hävitasid nemad ka vallavalitsuse asjaajamise raamatud ja arhiivi, kandes kõik raamatud laiuli ja kiskudes puruks. Üldiselt jättis punaväelaste käitumine külas kohapääl halva mulje, sest sarnaseid omavolilisi võtmisi esines pea igas talus.”⁵⁰

Palju konflikte oli sõjaväelastel miilitsatöötajate ja hävituspataljonlastega, eriti kui need üritasid marodööritsejaid korrale kutsuda. Näiteks 9. märtsil 1946 tungis grupp purjus mereväelasi Haapsalu raudteejaamas kallale korrapidajale ja võttis temalt teenistusrelva. Korrapidajale tulid appi rongilt maha tulnud punaarmealased ning puhkes lööming. Kasutades ära lööminguga tekkinud segadust, varastati reisijatelt kaks kohvrit, millest üks kuulus Haapsalu 1. jaoskonna rahvakohtunikule (kohvris olid juurdlustoimikud ja kohtu pitsat) ning teine Balti ringkonna 1. piirivalvekomandantuuri töötajale (kohvris olid salajased dokumendid).

9. mail 1946 määratsesid purjus piirivalvurid Kohtla-Järvel, peksid läbi kõik, kes ette sattusid, sealhulgas ka sõjaväepatrulli. Lisaks tungiti hävituspataljoni operatiivstaapi ja peksti puruks kõik aknad. Samal ajal ilmusid kohale 20. ehituspataljoni sõdurid kätte maksma läbipekstud sõjaväepatrulli eest ja

asi lõppes sõjaväelaste omavahelise suurejoonelise lööminguga.⁵¹

EKP Virumaa komitee sekretär A. Janson kirjutas pikalt Ida-Virumaal elanikke terroriseerinud mereväelaste jõugust: „17. aprillil 1946 oli Kiviõlis järgmine juhtum: Kiviõli miilitsajaoskonna ette sõitis veoauto 20-ne mereväelasega, kelledest 4 olid ohvitserid. Mereväelased tõivad kaasa 2 puusärki (arvatavasti surnuaialt, millega olid maetud varem surmasaanud mereväelased). Puusärgid toimetati miilitsa operatiivpunkti ülema sms Jagodini korteri ukse taha, ühele puusärgi kaanele oli kirjutatud „Sina Jagodin vali parem puusärkidest omale, sest sinul läheb seda varsti tarvis.”⁵²

Kohalike võimude võimetus sõjaväelaste kuritegude suhtes

Nagu eespool mainitud, jõudis EKP KK-sse ja ENSV RKN-sse pidevalt kaebusi, ettekandeid ja aruandeid sõjaväelaste vägivaltsemisest. Kahjuks ei sisalda toimikud kuigi palju infot selle kohta, kuidas sõjaväevõimud kuritegudele reageerisid. Üldine tendents näib olevat selline, et sõjaväevõimud ei vaadelnud paljusid kriminaalkuritegusid sõjaolukorras kuigi suure patuna. Teisest küljest ei saa ka väita, et sõjaväelasi kuritegude eest üldse ei karistatud. Polnud ka armee huvides sallida marodööritsemist, samuti oli see poliitiline probleem, eriti liiduvabariigis, mille sovetiseerimine oli niigi vaevaline.

Tundub, et see oli paljuski sõjaväevõimude vaba voli, kas informeerida kohalikke võime uurimise käigust ja sõjatribunalide (kui need toimusid) otsustest või mitte. Mõnikord seda siiski tehti. Näiteks 2. juulil 1945 rööviti Virumaal Sõmeru vallas Näpi külas talumeest ja vägistati üks naine. Kinni võeti punaarmealased Grigorjev, Mželski, Šmakov, Šafir ja Kuznetsov. See oli juhtum, kus on teada,

⁵⁰ EKP Harjumaa komitee ettekanne EKP KK-le 3. oktoobrist 1944. – ERAF, f. 1, n. 3, s. 443, l. 19–20.

⁵¹ T. Noormets. Pagunitega kurjategijad, lk. 94, 97–99.

⁵² EKP Virumaa komitee sekretäri A. Jansoni kiri N. Karotammele 19. novembrist 1946. – ERAF, f. 1, n. 4a, s. 58, l. 18.

et süüdlased said ka karistada. 10. kaardiväearmee juhataja kindralpolkovnik Mihhail Kazakov informeeris 9. oktoobril 1945 EKP KK I sekretäri Nikolai Karotamme, et nimetatud sõjaväelased anti tribunali alla ja mõisteti 8–10 aastaks vangilaagrisse. Samast informatsioonist tuleb veel välja, et tribunali alla anti ka punaarmeelased Šahtarin ja Starikov, kes 23. augustil 1945 vägistasid ja hiljem tapsid naisterahva. Nendest esimene lasti sõjatribunali otsusel maha, teine mõisteti 10 aastaks vangilaagrisse.⁵³

Peeti ka üksikuid näidisprotsesse. Näiteks võib EKP KK Saaremaa komitee sõjalise osakonna ettekandest 1946. aasta kohta lugeda: „7. mail s. a. Kärla vallas sai viidud läbi avalik sõjatribunali istung kahe sõjaväelase kohta, kes 28 aprillil s. a. purjus olekus haavasid automaadist ühte tütarlast ja talupidajat. Tribunali istungil viibis üle 120 kohaliku elaniku. Mõlemale sõjaväelasele mõisteti 6 aastat.”⁵⁴

Suur osa sõjaväelaste sooritatud kuritegusid jäi siiski avastamata või kindlaks tehtud süüdlased karistamata. Arvatavasti oli see paljuski sõjaväeosa juhtkonna otsustada, millisele juhtumile anda „seaduslik käik” või mille eest karistada distsiplinaarkorras (kui sedagi).

EKP KK sõjalise osakonna juhataja Pavel Stamm kirjutas 1944. aasta detsembris 8. armee sõjanõukogule ja juhtis tähelepanu Punaarmee väeosade kuritegevusele. Iga päev tuli palju kaebusi punaarmeelaste omavolitsemisest: vägivald, röövimised, vargused, väljatõstmised, ebaseaduslikud rekvireerimised (nt. kaluritelt võeti ära paadid, talupoegadelt vankrid ja hobused, millest ei jäänud maha ühtegi dokumenti) jne. Stamm palus armee sõjanõukogul viivitamatult võtta tarvitusele

meetmed, et omavolitsemine lõpetataks.⁵⁵ 8. armee juhataja kindralleitnant Filipp Starikov teatas poolteist kuud hiljem, et „juhtumeid on uuritud, kuid süüdlasi pole leitud”.⁵⁶

Tüüpiline näide oli 1946. aastal Peningi vallas toimunu. Laekus ridamisi elanike ja ametiasutuste kaebusi ümbruskonna külasid terroriseeriva röövlibande kohta, kes liikumisvahendina kasutas tanki, kuhu paigutati ka riisutud kraam. EKP KK sõjaline osakond pöördus 10. kaardiväearmee juhtkonna poole järelepärimisega ning algas pikk kirjavahetus sõjaväelastega, mis lõpuks tulemusi ei andnudki. Vastuseks saadi korduvalt, et kõik on pahatahtlik väljamõeldis, ning Jägala sõjaväeosa ülem kaardiväepolkovnik Širjajev kinnitas tõsimeeli, et väeosast pole ühtegi tanki välja sõitnud. Asja lähemalt uurinud, pöördus EKP KK sõjalise osakonna juhataja Pavel Stamm uuesti 10. armee juhtkonna poole ja teatas, et on palju tunnistajaid tankiga ringi sõitva röövlibande kohta. 10. kaardiväearmee poliitosakonna ülemalt kaardiväepolkovnik Steptšenkolt tuli mitme kuu pärast vastus, et sellist juhtumit ei saanud olla. Nii asi jäigi ja süüdlasi ei leitud kunagi.⁵⁷

Sellel episoodil oli ka iseloomulik järellugu. Kõige rohkem nõrдинud oli asjade käigust Peningi valla partorg V. Nõmmik, kes kirjutas 1946. aasta detsembris EKP KK I sekretärile Nikolai Karotammele ning teatas, et suhtlusest sõjaväelastega oli tal kujunenud mulje, et sõdurite silmis olid eestlased vaenulik element, kelle röövimine oli asjade loomulik käik. Seda võimendasid ka ohvitserid, toonitades oma alluvatele, et hõivatud on „fašistlik piirkond”. See teinud kohalikele partei- ja nõukogude töötajatele üsna võimatuks vallaelanikele selgitada, et on saabunud „vabastaja”: „Ja nüüd, kus tullakse

⁵³ 10. kaardiväearmee juhataja kaardiväekindralpolkovnik Kazakovi kiri EKP KK I sekretärile N. Karotammele 9. oktoobrist 1945. – ERAF, f. 1, n. 3, s. 433, l. 120–122.

⁵⁴ EKP Saaremaa komitee sõjalise osakonna kuaruanded, 1946. – ERAF, f. 1, n. 5, s. 114.

⁵⁵ EKP KK sõjalise osakonna juhataja R. Stami kiri 8. armee sõjanõukogule 6. detsembrist 1944. – ERAF, f. 1, n. 3, s. 443, l. 25–25p.

⁵⁶ 8. armee juhataja kindralleitnant Starikovi kiri EKP KK-le 21. jaanuarist 1945. – ERAF, f. 1, n. 3, s. 443, l. 26.

⁵⁷ 10. kaardiväearmee poliitosakonna ülema kaardiväe polkovnik Steptšenko ja EKP KK sõjalise osakonna juhataja P. Stami kirjavahetus, 1946–1947. – ERAF, f. 1, n. 5a, s. 23, l. 7–9.

juba tankiga külla röövima, ning relvastatud sõjaväelased kolavad ringi sääli kus soovivad, näib, et mingisugust korda sõjaväeosades ei ole. See teeb tõesti selgitustöö rahva hulgas väga raskeks, et sarnaste faktide ja tegude pealtnägijaid ja kannatajaid ei saa nii kergelt ümberpöörda sellele, mida mina nendele räägin.”⁵⁸

Samasuguseid kirju ja ettekandeid oli arvukalt ning kohalikud ametihed teatasid „eriliselt muret tekitavatest tendentsidest”, sest kannatanud hakkasid esitama „pahatahtlikke” võrdlusi, et Saksa armee küll selliste tegudega silma ei paistnud, vastupidi – nad olid võrreldes punaväelastega väga viisakad ning tsiviliseeritud.

Kohalike võimude võimetust näitab ka see, et mitu korda jõudsid sõjaväelaste kuriteod arutlusele EKP KK bürool. Näiteks 6. septembril 1945 arutati „sõjaväelaste ja tsiviilelanike sidemete tugevdamise küsimust”. Oma sõnavõtus rõhutas N. Karotamm, et polegi võimalik sidemeid tsiviilelanikega tugevdada, sest sõjaväelaste seisukohad on eestlastevaenulikud. Näiteks tõi ta juhtumi, kus tribunali alla antud sõjaväelane, kes oli tapnud tsiviiliseiku, avaldas imestust, milles ta on süüdi, kui keegi sõjaväeülemlus olevat avalikult lubanud eesti rahva välja juuri-da.⁵⁹

EKP KK büroo istungil 1945. aasta detsembris arutati EKP maakonna- ja linnakomiteedele saadetava ENSV prokuröri Kaarel Paasi koostatud ringkirja küsimust, mis käsitles sõjaväelaste kuritegevust „vabastamisest” alates. Vaatamata kõhklustele saadeti kiri siiski ära ja sellest ilmneb, et 1944. aasta sügisest oli Eestis lahti läinud enneolematu röövimiste, rüüstamiste ning varguste laine, mille taga oli Punaarmee. Ilma loata läbiotsimised, loomade ja muu vara riisumine olid igapäevased. Eriti hinnas olid käe- ja taskukellad,

jalgrattad, alkohol jms. Osa sõjaväelasi olid moodustanud tõelisi röövljõuke, milles löid kaasa ka kohalikud miilitsa- ja julgeolekumehed ning nõukogude ja partei töötajad. Talupoegi kamandati sundvedudele, raha selle eest ei makstud ning tõrkujaid ähvardati Siberisse saatmisega. Ülemused kakerdasid purjuspäi küldes ringi, tulistasid akendes, tungisid dokumentide kontrollimise ettekäändel tubadesse ja täiesti varjamatult võeti ära see, mis meeldis, jne.⁶⁰

Kokkuvõtteks

Eespool esitatu põhjal võib teha üldistava järelduse, et pärast lahingutegevuse lõppu Eestis vägivaltsesid ja röövisid sõjaväelased kohati täiesti varjamatult ning karistamatult. Kohalikel sisekaitseorganitel puudusid vähimadki volitused kurjategijaid korraks kutsuda. Miilitsa ülesandeks jäi pigem sõjaväelaste kuritegude registreerimine, kuid kuna selle kohta eraldi statistikat ei koostatud, siis ähmastab see ühtlasi üldist ENSV kuritegevuse statistikat.

Et armee oli suletud süsteem, siis kõik sisekaitseorganite poolt kinni peetud sõjaväelased ning vastavad uurimismaterjalid tuli üle anda garnisoni komandantuuridele või muudele sõjaväeasutustele. Kuna vastav dokumentatsioon asub Venemaal ametkondlikes arhiivides, siis raskendab see ka kuritegude uurimist. Lisaks olid kriminaalsed teod, mis registreeriti miilitsa või kohalike võimude poolt, ainult osa kuritegudest, sest peaaegu mitte midagi pole teada sellest, kui palju pandi toime kuritegusid sõjaväeüksustes, kinnistel territooriumidel ja sõjaväelinnakutes, kuhu kohalik võim ei ulatunud.

Kui esmapilgul võivad toodud näited tunduda üksikujuhtumitena, siis tegelikult

⁵⁸ Peningi valla partei algorganisatsiooni sekretäri V. Nõmmiku ettekanne EKP KK I sekretärile N. Karotammemele detsembrist 1946. – ERAF, f. 1, n. 5a, s. 23, l. 1.

⁵⁹ Vt. lähemalt EKP KK büroo istungi stenogramm 6. septembrist 1945 (päevakorrapunkt nr. 1: „Kohalike partei-, komsomoli- ja nõukogude organisatsioonide sidemete süvendamisest Punaarmee ja Baltimere laevastiku väeosadega”). – ERAF 1.4.234.

⁶⁰ K.-O. Veskimägi. Kuidas valitseti Eesti NSV-d. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee büroo 162 etteastumist 1944–1956 vahemängude ja sissejuhatusega. Varrak, Tallinn, 2005, lk. 156, 160.

see päris nii pole ja siinkohal on esitatud olukorra iseloomustamiseks vaid murdosa dokumenteeritud näiteid sõjaväelaste kuritegudest. Samuti rõhutatakse kõikides NKVD ja NKGB operatiivkokkuvõtetes ning partei- ja nõukogude asutuste ettekannetes, et seda tüüpi kuritegevus on massiline. Sõjaväelaste vägivallatsemised ja marodööritsemised jõudsid sõjajärgsel ajal korduvalt arutlemisele ka EKP KK büroo ja ENSV RKN istungitel ning ka seal tõdeti, et tegemist on laiaulatusliku korralagedusega, mitte mõne üksikjuhtumiga, kus varastati ära kott kartuleid, puuriit või heinakuhi.

Lõpetuseks veel nii palju, et Nõukogude Liidu sõjaväelaste kriminaalsed teod polnud iseenesest unikaalsed. Neid sooritasid ka paljude teiste armeede sõdurid sõjaolukorras, okupeeritud aladel, oma riigi kodanike vastu jne. Kuid NSV Liidus ei suutnud süsteem end ise kontrollida. Oma osa andsid kultuuritaust ja propaganda, et paiknetakse vaenulikul territooriumil, kuid puudus ka vähimgi tsiviiljärelvalve, rääkimata avaliku arvamuse distsiplineerivast mõjust. Sõjaväelaste kuritegevust üritati maha vaikida, et teave sellest ei jõuaks välismaale ega oleks selle ulatusest aimu ka kohalikel juhtivatel võimukandjatel. Kui mõni asi ka avalikkuse ette jõudis, siis oli tegemist pigem näidisprotsessiga, tõestamaks, et probleemiga tegeldakse.

Peeter Kaasik

(1974)

2003. aastal lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo osakonna, alates 2007. aastast Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi doktorant. 2000–2006 Pühajärve Põhikooli ajaloo- ja ühiskonnateaduste õpetaja, 2000–2009 Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti sihtasutuse teadur, alates 2009. aastast Eesti Mälu Instituudi teadur.